

Samenvatting

De democratisering van Zuid-Afrika in 1994 ging op een opvallende manier samen met een groeiende internationale aandacht voor mensenrechten. Zuid-Afrika leek zelfs de belichaming van de periode na de Koude Oorlog en voor 11 september, waarin autoritaire regimes zich bekeerden tot een marktgerichte liberale democratie. In deze nieuwe sfeer van respect voor mensenrechten werd van de Zuid-Afrikaanse politie, de belichaming van het kwade verleden, geëist dat zij zich de principes van een op mensenrechten gebaseerde politiepraktijk eigen zou maken. In overeenstemming met de *Zeitgeist* werden mensenrechten gezien als de sleutel tot de opbouw van de post-Apartheid legitimiteit van staatsinstituties. Dit bracht een aantal verstrekkende administratieve en institutionele veranderingen teweeg. Hoe zijn mensenrechten vertaald in de lokale politiepraktijk, en in het bijzonder in de dagelijkse routines van de rechercheurs van twee politiebureaus in Johannesburg? Dit proefschrift presenteert een verkenning van deze vraag.

De vertaling van mensenrechten naar de dagelijkse praktijk is verre van eenduidig. De interactie tussen politie, wet en bevolking heeft een scala aan lokale interpretaties, dialecten, van mensenrechten voortgebracht. Deze dialecten geven mensenrechten een nieuwe betekenis. Ze laten zien dat het dominante legalistische mensenrechtenvertoog en –praktijk, niettegenstaande claims van universaliteit en onpartijdigheid, juist heel specifiek is. Het zijn deze lokale mensenrechten dialecten die de politiepraktijk werkbaar en de staat begrijpelijk maken voor direct betrokkenen. Deze dialecten brachten nieuwe sociale manoeuvres en nieuwe lokale informele vormen van recht met zich mee.

Dit proefschrift betoogt dat de internationale mensenrechtenideologie, de enige die na de Koude Oorlog legitimiteit leek te genieten, zich presenteerde als een hyperrealiteit die, zoals ik betoog, is opgebouwd rond een performatief taalproces dat, op tautologische wijze, fundamentele transcendentale vragen vervangt door het idee van universele menselijke waardigheid en een *de facto* consensus ten aanzien van het primaat van een internationale mensenrechtennorm. Deze *a priori* tautologieën worden gereproduceerd als *common sense* binnen een sociaal netwerk bestaande uit activisten, ambtenaren,

experts en advocaten, die samenkomen rond aannames ten aanzien van het primaat van de menselijke waardigheid en een internationale norm voor mensenrechten.

Mensenrechten zijn dus contingent. De al eerder genoemde *common sense* vormt een beginpunt voor de ontwikkeling van mensenrechten tot een juridische en semi-juridische taal en praktijk, die het aanzien van minder gecodificeerde vormen van mensenrechten ondergraaft. Ik betoog dat de legalistische uitwerking van mensenrechten leidt tot een vorm van juridisch kapitaal dat, onder andere, een bepaald middenklasse niveau veronderstelt als een noodzakelijke voorwaarde voor de juiste implementatie van mensenrechten. Het internationalistische karakter van mensenrechten, belichaamd in een expansiegericht internationaal institutioneel landschap, vereist bovendien bepaalde vormen van kosmopolitisch kapitaal, zoals hoge mobiliteit, een zekere smaakvolle *lifestyle*, en de acceptatie van Engels als de lingua franca. Deze fungeren als toegangsvoorwaarden tot de sociale ruimte die zijn bestaansrecht ontleent aan de stilzwijgende, algemeen geaccepteerde aannames ten aanzien van mensenrechten.

Een van de bijproducten van deze hyperrealiteit is een wereldwijde vraag naar op mensenrechten gebaseerde politiepraktijken, en de proliferatie van experts en beleidsdocumenten gewijd aan de manieren om dergelijke praktijken te realiseren. In deze context is de politie zowel het object van deze transformatie, als een van de mechanismen om een overgang naar constitutionele democratie te bewerkstelligen. Een institutioneel model van aansprakelijkheid staat centraal in de beleidsconsensus, waarin de controle over de politie op drie niveaus plaatsvindt: dat van internationale wetgeving, nationale wetgeving, en de bevolking. Dit model zou het respecteren van mensenrechten binnen de politie garanderen.

Mensenrechten, en in meer specifieke zin, politiewerk dat gebaseerd is op mensenrechten, vereist een bepaalde subjectiviteit in politieagenten. Deze subjectiviteit draagt aan de ene kant de coördinaten van het eerder genoemde juridisch en kosmopolitisch kapitaal, en aan de andere kant vertaalt het de verwachtingen ten aanzien van het soort autoriteit dat de politie tentoon zou moeten spreiden in haar alledaagse werk. Deze autoriteit is geworteld in het beeld van een goedgetrainde, niet-gewelddadige administratieve houding, geïnternaliseerde zelfbeheersing, en goede communicatieve vaardigheden. Het is een blauwdruk van identiteit en autonomie gestoeld op een idee van

vrijheid en groepslidmaatschap die gebaseerd zijn in afstand van sociale nabijheid. Diegenen die een dergelijke mensenrechtenssubjectiviteit met gemak en op competente wijze opnemen kunnen hieraan een hogere sociale status ontlenuen, evenals een gevoel onderdeel te zijn van het nieuwe democratische Zuid-Afrika.

De meeste politieagenten van de twee onderzochte politiebureaus hebben moeite om deze subjectiviteit aan te nemen, mede als gevolg van hun lagere sociale afkomst, een diepgewortelde onderwaardering van onderwijs- en bureaucratische vaardigheden en een socialisatie waarin de doelmatigheid van geïndividualiseerd staatsgeweld eerder bevestigd dan betwist wordt. Mensenrechten worden door veel van deze politiemensen als bedreiging ervaren, zij het in verschillende mate. Ze vormen een mogelijke bron van vernedering. De situatie waarin mensenrechten alom aanwezig zijn, maar tegelijk ook in hoge mate exclusief en moeilijk toepasbaar zijn, leidt tot de creatie van een scala aan lokale vertalingen van mensenrechten, die ik hier als dialecten omschrijf.

In dit proefschrift onderscheid ik twee van dergelijke dialecten. De ene is een constellatie waarin een mensenrechtenperformance bestaat naast een meer gewelddadige vorm van politieautoriteit en een blijvende mate van handelsvrijheid voor de politie. In het andere type verdwijnt juist het onderscheid tussen de twee domeinen en ontstaat er een nieuw soort mensenrechtenvertoog.

Ik vond articulaties van het eerste dialect op verschillende niveaus binnen de politieorganisatie. Eén voorbeeld heeft betrekking op de geschiedschrijving van de politie door de politie. Aan de ene kant wordt de overgang naar een mensenrechtenaanpak geroemd als een radicale breuk, terwijl andere versies de overgang voorstellen als een van de vele fases in een continue moderniseringsproces. Een ander voorbeeld: op managementniveau staat de politie zeer open voor internationale en nationale samenwerking met mensenrechten NGOs op het gebied van bijvoorbeeld training. Tegelijkertijd voorkomt de politie dat dergelijke projecten op een meer substantiële manier doordringen in de politieorganisatie. In zulke gevallen dienen mensenrechten als een spiegel die een gewenst beeld toont aan internationale organisaties. De illusie van een groeiende consensus rond mensenrechten kan dan juist het voortbestaan garanderen van de politie's handelsvrijheid en van de ruimtes waarin politie heldendom geprezen kan worden op een manier die zich weinig gelegen laat liggen aan het historische tij.

Dit specifieke dialect wordt gekenmerkt door een splitsing tussen frontstage en backstage, waarbij het backstage domein ruimte biedt aan een verpersoonlijkte en gewelddadige vorm van autoriteit in de dagelijkse politiepraktijk. Dit fenomeen neemt diverse vormen aan, omdat verschillende politieagenten of groepen binnen de politie verschillende manieren vinden om te laveren tussen front- en backstage domeinen.

Met betrekking tot het tweede type dialecten laat het proefschrift zien dat de grens tussen front- en backstage niet absoluut of rigide is. Sommige dialecten richten zich juist op het verzoenen of overstijgen van deze splitsing. Dit wordt vooral duidelijk op die momenten waarop de alledaagse politiepraktijk raakt aan mensenrechten, zonder de gedeelde sociale ruimte die gedeelde aannames ten aanzien van mensenrechten reproduceert. In dergelijke gevallen wordt een politieagent geconfronteerd met de gebrekkige impact van een fundamenteel concept als het onvervreembare karakter van menselijke waardigheid en het primaat van een internationale mensenrechtennorm. Hij kan deze dan bijvoorbeeld vervangen door concepten uit een transcendentiaal, Christelijk repertoire. De vertaling van een mensenrechten- naar een Christelijk moreel kader is erg effectief en komt regelmatig voor, aangezien het in het verlengde ligt van het morele universum van veel politieagenten. Daar zowel Afrikaner nationalisme en de anti-apartheidsbeweging doortrokken waren van Christendom, kan het gebruik van Christelijke symboliek in een mensenrechtenvertoog bestaande raciale en historische spanningen overwinnen. Een van de belangrijkste consequenties is echter dat deze Christelijke morele taal politieagenten in staat stelt iets van hun positie terug te winnen nu juridisch-technische mensenrechten procedures de mogelijkheid om af te gaan op hun eigen moreel oordeel aan banden heeft gelegd.

Een andere lokale vertaling komt in het spel wanneer (hoofdzakelijk zwarte) politieagenten mensenrechten benaderen vanuit hun ervaringen in de (zwarte) vakbeweging, waar een mensenrechtenvertoog circuleerde dat de sporen droeg van een visie die minder juridisch was, en wortels had in de arbeidersklasse. Dit dialect biedt ruimte aan interpretaties van mensenrechten waarin de waarborg van de rechten van politieagenten centraal staat. Het benadrukt en versterkt de rechten van de politieagent vis-à-vis de bevolking, alsook een zeker gevoel van immuniteit ten aanzien van beschuldigingen van misbruik, en kan dienen als legitimatie voor het gebruik van geweld.

Een ander invloedrijk dialect komt naar voren wanneer de alledaagse politiepraktijk die gekenmerkt wordt door een sterke scheiding tussen front- en backstage, zich begeeft in een sociaal marginale context. Ten gevolge van het gelijktijdig bestaan van een front- en backstage domein komt de politie over als gefragmenteerd, onvoorspelbaar en een potentiële dreiging. De lokale bevolking probeert de politie begrijpelijk en minder onvoorspelbaar te maken door de *social imaginary* van informele privatisering van politiewerk. Dit perspectief gaat voorbij aan het normatieve idee van een publieke politie en benadrukt de mate waarin politieagenten persoonlijk staatsmacht belichamen. Zo gezien bieden mensenrechten betrokkenen toegang tot verpersoonlijkte politiebevoegdheden die, net als hard politieoptreden en concrete afstraffing, onderdeel kunnen worden van informele vormen van recht. De mate waarin politieagenten zelf belang hechten aan het publieke gezicht waarin mensenrechten centraal staan is sterk bepalend voor de manier waarop politieagenten reageren op pogingen van de bevolking om ze te betrekken in hun informele rechtspleging: deze reacties variëren van openlijke medewerking tot hartgrondige afkeer. Een politieagent die vooral voor de vorm het publieke mensenrechtengezicht ophoudt, maar zich verder vooral interesseert in het in stand houden van zijn backstage bevoegdheden die dienst kunnen doen als handelswaar en een bijdrage leveren aan zijn levensonderhoud, zal waarschijnlijk graag inspelen op zulke lokale vormen van recht. Dit kan heel anders liggen wanneer het een politieagent betreft die zijn mensenrechtenperformance gebruikt om aanspraak te maken op een middenklasse status. De pogingen van betrokkenen om hem op te nemen in hun lokale, informele en lagere klasse vormen van rechtspleging, en het gebrek aan bereidheid op te gaan in het formele juridische domein, kunnen door hem als vervuilend en ondermijnd ervaren worden.

In dit proefschrift laat ik zien dat al deze sociale manoeuvres zichtbaar worden wanneer men evenveel aandacht schenkt aan de hyperrealiteit van mensenrechten en de daarop gebaseerde beleidsconsensus, als aan de tactische en stilzwijgende alledaagse praktijken van bevolking én politie. Om inzicht te verkrijgen in de wijze waarop het huidige moment vorm krijgt moeten we voorbij gaan aan een verstikkende exclusieve dichotomie die een keuze afdwingt tussen óf de realisering van een teleologische, normatieve toekomst, óf een voortzetting van het verleden. Ik concludeer dat mensenrechten niet

noodzakelijkerwijs legitimiteit produceren, noch zijn ze *per se* het tegenovergestelde van staatsgeweld. Mensenrechten zijn vaak juist een van de mechanismen waardoor staatsgeweld gereproduceerd, toegeëigend en opnieuw vormgegeven wordt.